

Urho Kekkosen päiväkirjat korkeakoulutaistelun vuosilta

Seikko Eskola

Urho Kekkosen päiväkirjat 3. 1969–73. Toim. Juhani Suomi. Otava 2003. 517 s.

Poliitikkojen päiväkirjat ovat usein mielenkiintoista luettavaa. Ne vievät suoraan tapahtumien keskelle ja antavat muita lähteitä paremman kuvan toiminnan motiiveista ja vaikuttajien keskinäistä suhteista. Julkiset puheet taas ovat enemmän ajankohtansa aatehistorian materiaalia, koska niissä käytetyt argumentit osoittavat, minkä uskottiin vetoavan kansaan.

Urho Kaleva Kekkonen (UKK) teki neljännesvuosisataisen presidenttikautensa toisesta vuodesta, 1958, lähtien säännöllisesti päivit-

täisiä merkintöjä. Ne kirjoitettiin kookkaaseen päiväryhmalmanakkaan, mikä pakotti suppeuteen. Merkinnät hän teki heti keskustelujen jälkeen musteella. Viimeksi todettu on lähdekriittisesti tärkeää osoittaessaan, että niitä ei ole myöhemmin muutettu.

Muistiinpanot on tehty omaan käyttöön, jotta voi muistaa, mistä on puhuttu ja sovittu; ei julkaistaviksi. Sisältökin on sellaista, ettei siinä ole jälkimaailmaa ajateltu. Päiväkirjat toimittanut UKK-biografi Juhani Suomi on tehnyt valtava työn. Jo pieni käsiala on ollut melkoinen ongelma. Joka vuoden merkintöjä edeltää toimittajan katsaus ao. vuoden tärkeimpiin

tapahtumiin ja ongelmiin. Professori Suomen mukaan pois on jätetty vain Matti ja Taneli Kekkosta koskevat asiat.

*

Kekkosen päiväkirjat ovat mielenkiintoinen sukellus 1960-70-lukujen Suomen historiaan. Kolmannessa osassa tekijä oli kohonnut siihen monarkkiseen asemaan, jossa koko valtakunnan politiikka pyöri hänen ympärillään. Silloisessa aika suljetussa taloudessa myös talouspolitiikka – ja melkoisessa määrin koko talouselämä – oli hänestä riippuvainen.

Tuohon aikaan kuuluivat vuoden 1970 yllätykselliset shokkivaalit, taistelut korkeakoululaitoksesta, Suomen ulkopoliittikanaktivoituminen yrityksenä saada Max Jakobson YK:n pääsihteeriksi ja ETYK:n isännyys Helsinkiin, Neuvostoliiton kiristynyt suhtautuminen Suomen puolueettomuuteen ja kysymys diplomaattisten suhteitten solmimisesta molempiin Saksoihin. Eikä vähimpänä Suomen pyrkimys tulleja koskevan sopimuksen aikaansaamiseksi Euroopan talousyhteisön (EEC) kanssa ja vuoto Zavidovossa neuvostojohtajien kanssa käydyistä keskusteluista. Ja tietenkin virkakauden jatkaminen poikkeuslailla 1974.

Kansainvälisessä politiikassa noihin vuosiin kuuluivat neuvostovyöhykkeen kiristynyt tilanne Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen, Kiinan ja Neuvostoliiton jännittyneet suhteet. Vietnamin sota, Richard M. Nixonin kausi Yhdysvaltain presidenttinä ja Henry Kissinger sen ulkopoliittikan tekijänä, Jom Kippur -sota Lähi-idässä syksyllä 1973 ja ensimmäinen öljykriisi.

*

Jotakin tekijästä kertoo, että hän aina pani muihin hiihto ja metsästys- sekä kalastussuorituksen. Joka päivä merkittiin, montako kilometriä oli hiihdetty ja mikä oli tähänastinen saldo. Eikä siinä häpeämistä ollutkaan: vielä 73-vuotiaana tuhat kilometriä talvessa. Aina pantiin paperille myös paino lenkin jälkeen. Eikä kunnossa muutenkaan ollut häpeämistä, sillä entinen korkeushypyn Suomen mestari loikkasi edelleen Seurasaareissa kiviportailla kuudennelle askelmalle.

Terveystarkastuksissa UKK kävi jatkuvasti, ja pani aina arvot muistiin. Mutta aika alkoi vaatia veronsa. Jo 1972 tapahtui ensimmäinen muistikatkos. Seuraavina vuosina niitä ilmeni

silloin tällöin. Huolestuneena hän puhui niistä henkilöäkariensä kanssa ja sai rauhoittavia tietoja. Ruotsalaisen diplomaatin tämän kirjoittajalle kertoman mukaan pitkä muistikatkos sattui juuri uuden ulkoministeri Karin Söderin ollessa esittäytymiskäynnillä vuonna 1976. Jo silloin ruotsalaiset siis näkivät omin silmin, että jotain on vialla. Ensi käden havainnolla oli varmaan poliittista merkitystä. Ja se saatiin vuosia ennen kuin Suomen kansa aavisti mitään.

*

Tartuin näihin päiväkirjoihin erityisesti kiinnostuneena siitä, mitä UKK ajatteli ja miten hän toimi koko silloista akateemista maailmaa järkyttäneissä taisteluissa mies- ja -äänestä, tutkintojen uudistamisesta ja Suomen Akateemiasta. Vuonna 2002 ilmestyneessä *Suomen tieteen historian IV* osassa olin hänen arkistossaan käytettävissä olleen materiaalin perusteella päätenyt siihen, että nämä asiat eivät olleet hänelle kovin tärkeitä. Päiväkirjat eivät anna aihetta tarkistaa tätä tulosta. Asia ei näytä suuremmin häntä kiinnostaneen. Hallinnonuudistuksen kaataneesta eduskunnan jarrutuskeskustelusta 1970 vaalien edellä on pari merkintää. Mutta ei mitään mielipidettä, eikä mainintaa keskustelusta kenenkään kanssa.

Kekkosella oli kuitenkin vaikutusta korkeakoulu- ja tiedemaailmaa kuohuttaneissa tapahtumissa. Hänen tiedettiin kirjoittaneen *Suomen Kuvalehdessä* nimimerkillä Liimatainen. Niissä arvosteltiin monta kertaa professoreja ja yliopistoja. Ne pantiin presidentin nimiin ja ne vaikuttivat hänen arvovallallaan. Mutta kansa ei tiennyt, että ne Liimataiset olivat akateemikkojen Kustaa Vilkun ja Oiva Ketosen käsialaa.

Päiväkirjoista saa hakemalla hakea jotakin myönteistä henkilöarviointia. Korkeakoulutematikan kannalta on yllättävää, että ainoan sellaisen löysin henkilöstä, joka johti korkeakoulujen taistelua radikalismia ja opetusministeriötä vastaan. Lokakuussa 1973, juuri niinä päivinä, kun hallinnonuudistuskiistan viimeinen taisto käytiin eduskunnassa, presidentti kirjoittaa Helsingin yliopiston rehtori Mikko Juvasta, myöhemmästä arkkipiipasta:

”Olin myyntimiesten päivien avajaisissa. Yliopiston rehtori Mikko Juva piti loistavan puheen elintasosta ja elämän tasosta. Juvaan olen kiinnittänyt jo aikaisemmin huomioni. Hän on kasvanut suuriin tehtäviin, ei poliittisesti vaan filosofina. Vaikka on pappi.”

*

Mutta jos korkeakoulut eivät kiinnostaneet, sitä enemmän on politiikasta, ja erityisesti Suomen ja Neuvostoliiton suhteista. Oikeastaan päiväkirjat vahvistavat pahimmat suomettumisepäilyt. Presidentti tapaa Tehtaankadun suurlähetystön johtajia viikoittain ja neuvottelee näiden kanssa maan sisäisistäkin asioista aina hallituksen kokoonpanoa myöten. Mutta toisaalta merkinnät kertovat aivan päinvastaisesta. UKK pitää tiukasti kiinni Suomen eduista mm. neuvotteluissa EEC:n kanssa – ja puolueettomuudesta.

Mutta ei Tehtaankatukaan puhunut yhdellä äänellä. Siellä on erikseen suurlähettiläs ja KGB:n edustaja, jotka myös panettelevat ja vähättelevät toisiaan isäntämaan presidentin edessä. Etenkin tämä koskee suurlähettiläs Aleksei Beljakovia ja lähetystöneuvos Viktor Vladimirovia, mutta myös jälkimmäisen seuraajaa Mihail Kotovia.

*

Erityisen myrkyllisiä ovat kommentit johtavista poliitikoista. Entisestä pää- ja valtiovarainministeri Mauno Koivistosta UKK toteaa keväällä 1972:

”Minun mielestäni Koivisto ei ole kypsä ja poliittikkoa hänestä ei koskaan tule. Kvasifilosofointia ja epäselvyyttä. Kun hän käy puheillani kertomassa jotakin, en perästä päin ymmärrä, mitä hän tahtoi sanoa. Mutta samaa sanovat viisaammatkin Koivistosta.”

Eikä korkeampaa arvosanaa saanut toinenkaan johtava poliitikko ja entinen pääministeri, aikaisempi puoluetoveri Johannes Virolainen. Hänestä kesäkuussa 1972:

”Olen joutunut arvioimaan Virolaisen sopivaisuutta politiikkaan. Hänellä ei ole politiikan tajua, ei sormituntumaa politiikkaan. Hän ei osaa laskea, mitä jokin toimenpide merkitsee esim. tulevaisuudessa. Hän on yksisilmäinen politiikassaan, näkee vain yhden päämäärän, yhden puolen.”

Pitkäaikaisesta ulkoministeristä ja entisestä avustajasta Ahti Karjalaisesta on 70-luvun edetessä jatkuvasti enemmän myrkyllisiä kommentteja. Karjalaisen esiintymisestä humalassa kerrotaan usein. Esimerkiksi silloinen lähetystöneuvos V. S. Stepanov kertoo Karjalaisen menneen pääministeri Kosyginin luokse käynnille ”aivan humalassa”.

Sama on laita Väinö Leskisen, entisen kivaan vastustajan ja kääntymyksen tehneen

liittolaisen, jonka UKK tämän eduskunnasta pudottua nosti ulkoministeriksi. Kun Leskisen puoluetoveri professori L. A. Puntila kesällä 1971 syytti ulkoministeriä alkoholinkäytöstä, media paheksui syyttäjää. Mutta päiväkirja osoittaa selvästi, että Puntilan väitteet pitivät paikkansa. Leskinenhän sekoitti Suomen ns. Saksan-paketin paljastamalla sen humalassa liian aikaisin, pohjoismaitten ulkoministerikokouksessa. Ongelmat olivat niin pahoja, että UKK lopulta jopa vaati Leskiselä nimen eropaperiin, jossa avoinna oli vain päivämäärä. Se merkitäisiin heti, jos alkoholinkäyttö jatkuu.

Presidentin päiväkirjaa lukiessa saa melkein sen käsityksen, että ulkoministeriötä johdettiin viinan voimin. Mieleen tulee mielenkiintoinen tutkimuskysymys: alkoholin vaikutus Suomen politiikassa. Sen selvittäminen takaisi julkisuutta.

Myös sosiaalidemokraattien johtajaa ja pääministeriä Rafael Paasiota murjottiin, mutta päiväkirjan aikaisemmassa osassa. Suurin osa poliitikoista pääsee kuitenkin huomautuksitta. Lukija jää miettimään, johtuuko se siitä, että nämä eivät olleet riittävän tärkeitä.

Kokoomuksesta on koko ajan kriittisiä ja myrkyllisiä kommentteja, vaikka uusi puheenjohtaja Harri Holkeri yrittää lähentymistä. Erityisen vihan kohteena on Tuure Junnila. Mutta hän onkin ainoita, jotka iskevät takaisin. Näyttää siltä, että Matti Virkkusen ottaminen presidenttiehdokkaaksi 1968 oli UKK:lle ylittämätön kynnyks.

*

Koko kylmän sodan ajan Suomi joutui tasapainoilemaan kahden Saksan välillä. Tilanne oli erityisen vaikea päiväkirjan kolmannen osan vuosina. Meillähän oli pääkonsulitason suhteet molempiin, ja DDR yritti kaikin tavoin saada tunnustusta. Vahva vasemmistolainen mielipide tuki sitä. Länsi-Saksa taas oli ilmoittanut katkaisevansa diplomaattiset suhteet niihin valtioihin, jotka DDR:n tunnustavat. Sillä oli vahva painostuskeino, koska se Suomen niin menetellessä uhkasi kieltäytyä hyväksymästä Helsinkiä suunnitteilla olevan ETYKin pääpaikaksi. Tämän kokouksen isännyttähän UKK piti erittäin tärkeänä Suomen aseman vahvistamisen kannalta.

Karjalan, tai ainakin Viipurin, palauttamisen oli Kekkonen tavoitteena 70-luvun alkuun asti. Mutta se tapahtui erittäin salaisesti yksityisin keskusteluin Neuvostoliiton ylimmän johdon kanssa. Suomessa hän haukkui maan

rakoon ne, jotka sellaisesta uskalsivat edes mainita. Aikaisemmin hän oli salaa tarjoutunut Neuvostoliiton johtajille tunnustamaan DDR:n yksipuolisesti, jos saisimme Viipurin. Mutta nyt niistä yrityksistä oli ETYK-havittelun vuoksi pakko luopua. Näinä vuosinahan tilanne Saksassa alkoi rauhoittua, eikä päiväkirjoissa enää tapaa sitä jyrkkää Liittotasavallan arvostelua, mikä usein esiintyi 60-luvun päiväkirjoissa.

*

Presidentinvaalejahan ei pidetty 1974, vaan Kekkonen silloin päättyvää kautta jatkettiin poikkeuslailla vuoteen 1978. Alusta lähtien hän kieltäytyi asettumasta ehdokkaaksi, koska itse-tunto ei sallinut lähtöä kisaan Veikko Vennamon kanssa. Mutta vähitellen jatkaminen alkoi kiinnostaa yhä enemmän. Vaaleilla se ei kuitenkaan saanut tapahtua. Niin suvereeni oli miehen asema, että hän saattoi tämän ehdon asettaa.

Ratkaisevaa poikkeuslain vaatiman määränemmistön saavuttamiselle oli ilmeisesti se, että ei ollut näkyvässä muuta mahdollisuutta saada Neuvostoliitto hyväksymään tulliedut takaava sopimus Euroopan talousyhteisön kanssa. Kreml vastusti, mutta Kekkonen ajoi sitä päättäväisesti Suomen talouselämän etujen vuoksi. Vain varmistamalla Kekkonen jatkon Moskova saattoi, tosin pitkin hampain, hyväksyä sopimuksen.

Kekkonen loppukautena Tehtaankadun suurlähettiläänä oli V. S. Stepanov. Hän tunnetusti esiintyi isännän äänellä ja käytti hyväkseen presidentin voimien heikentymistä. Mielenkiintoista on, että Stepanov itse pyysi Kekosta suositteluun itseään Breznevälle. UKK tunsu pyynnön kiusalliseksi. Toisaalta hän pelkäsi venäläisten katsovan sen heidän asioihinsa puuttumiseksi. Mutta toisaalta hän arvioi, että jos hän kieltäytyy ja Stepanov kuitenkin tulee, edessä on ongelmia. Niinpä hän päätti lähetti kirjeen presidentti Podgornylle, puhumatta Suomessa kenellekään.

Virkaan tultuaan Stepanov kertoi asettaneensa nimitykselleen kaksi ehtoa: että UKK on presidenttinä ja että hän jatkaa myös 1978 jälkeen. Hän ilmoitti Neuvostoliiton johtomiesten hyväksyneen ehdot. Pian tarmokas ambassadööri vaati, että kahden vuoden kuluessa asemamaassa on saatava aikaan hallituspolitiikan muutos ja palattava kolmen suuren hallitukseen. Diplomatian säännöistä ei liikaa piitattu.

Ainakin minulle on uutta, että Kreml ja eri-

tyisesti Stepanovin suulla, jo heti syksyllä 1974 alkoi vaatia, että UKK:n olisi jatkettava myös 1978. Samaa esittivät pian useat kepulaiset, ja sitten muutkin. Sosiaalidemokraatit ehdotivat ensimmäisenä ja pyysivät keväällä 1975 häntä ehdokkaakseen. Siis jo kolme vuotta ennen vaaleja. Tämä osoittautui sitten kohtalokkaaksi. Nelikymppisen kuntoa vastaavaksi ilmoitettu ja rautaiseksi oletettu terveys ei enää kestänyt. Viimeisestä kaudesta tuli katastrofi.

*

Päiväkirja valottaa myös sen paljon huomiota herättäneen puheen taustaa, minkä keskustalainen kansanedustaja, entinen sisäministeri Eino Uusitalo eduskuntaryhmänsä nimissä piti vieraille puolueen NKP:lle tarjoamille päivällisillä syksyllä 1974. Hän ehdotti siinä, että välirauhansopimuksen päivää 19.9. vietettäisiin toisena itsenäisyyspäivänä. Puheen oli kirjoittanut Keskustapuolueen Nuorten liiton tiedottaja Sauli Pyyluoma. Se herätti jyrkän vastustuksen, kun juuri tuo päivänä maan tulevaisuus oli koettu erittäin epävarmaksi.

UKK sai puheesta tietää vasta kun se oli jo pidetty. Ilmeni että se oli näytetty ennakkoon Ahti Karjalaiselle, joka oli sen hyväksynyt. Kekkonen piti heti puhetta huonona ja vaati Karjalaista ottamaan julkisesti vastuun. Tämä kuitenkin ensin kielsi sitä lainkaan nähneensä, vaikka hän Uusitalon mukaan oli pyytänyt pitämään sen juuri sellaisenaan. Ahti joutui sitten perääntymään.

*

Kekkonen pani muistiin Stepanovin luonnehdinnan siitä, miten Paasikiven ja Kekkonen linjat erosivat toisistaan. Suurlähettilään mukaan Paasikivi teki kaiken pakosta. Se oli hänen mukaansa kyllä siinä tilanteessa ymmärrettävää, mutta ei merkinnyt luottamukseen perustuvaa yhteistyötä. Kekkonen linja taas rakentui "vapaaehtoisesti omaksuttuun kantaan", että luottamus ja yhteistyö ovat edullisia molemmille.

UKK:lla ei ollut huomautettavaa tähän analyysiin. Ja se vastaa sitä vaikutelmaa, minkä päiväkirjojen lukeminen nytkin antaa. Vaikka eräät häntä lähellä olleet ovat sanoneet hänen pelänneen venäläisiä, hän ei sitä merkinnöissään ilmaissut. Voimiensa päivinä hän pystyi pitämään kiinni maansa eduista.

Mutta Paasikiven ja Kekkonen linjat erosivat toisistaan myös eräessä ratkaisevassa suhteus-

sa, joka oli vierasta Kremlin ambassadöörille. Kekkonen ei pannut samaa painoa moraalisisille tekijöille historiassa eikä ymmärtänyt niiden merkitystä. Hän antoi kansan mielipiteen suomettua ja salli sen moraaliala murentavan itse-ruoskinnan. Eikä vain sallinut, vaan suorastaan edisti sitä. Kansakunnan puolustuksen hän keskitti itselleen ja ympärillään olevalle ryhmälle. Lukijaa jää askarruttamaan, mitä olisi tapahtunut, jos Neuvostoliitto todella olisi säilynyt.

Olisiko suomettunut Suomi silloin kestänyt. Pelastiko Kekkonen jälkimaineen se, että hänen olettamuksensa Neuvostoliiton kestävydestä osoittautui vääräksi?

Kirjoittaja on Tampereen yliopiston Suomen historian emeritusprofessori ja Kanavan entinen päätoimitaja.